

Estudi psicoanalític a propòsit d'una Jornada de treball sobre el Teixit social i la Família

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXIX/1

Lluís Albaigès¹, Núria Camps², Esperança Castell³
Fabiola Dunyó⁴, Josep Oriol Esteve⁵ *
Barcelona

Els autors aporten una mirada psicoanalítica a una Jornada formativa, adreçada als professionals dels àmbits de la salut, educatiu i social, realitzada en una institució pública. La finalitat de la Jornada era explorar i repensar les transformacions en els rols familiars. Es va fer èmfasi en l'impacte social i emocional derivat de l'ús de les Tècniques de Reproducció Assistida (TRA), en el rol del pare i de l'home en les famílies actuals. El propòsit d'aquest article és el de comunicar als lectors la complexitat dels fets que poden tenir lloc en el desenvolupament dels projectes formatius. Consideren la Jornada mateixa com un objecte mental en les seves dimensions mítiques, de sentit, d'afectes, passions, d'ètica i responsabilitat. S'exposen també les correlacions

1. Psiquiatre, psicoterapeuta, consultor d'organitzacions. Centre de salut mental adults de l'Hospitalet. E-mail: llalbaiges@gmail.com

2. Psicòloga, especialista en clínica i psicoteràpia psicoanalítica. Directora Servei Psicologia Clínica de la Fundació Puigvert-Barcelona. E-mail: ncamps@fundacio-puigvert.es

3. Psicoanalista, consultora d'organitzacions. Sòcia cooperant d'INNOVA (Institut per a la innovació organitzativa i social). E-mail: 16409ecr@comb.cat

4. Psicòloga psicoterapeuta, membre de l'ACPP. Consultora d'organitzacions d'Invenies. E-mail: fdunyo@gmail.com

5. Metge psicoanalista amb experiència en Group Relations. E-mail: 3626joe@comb.cat

* Volem expressar el nostre agraïment a tots els professionals que van assistir a la Jornada perquè han possibilitat la realització d'aquest treball, especialment als que van presentar els casos i als que van assumir el rol de consultors i facilitadors.

grupals i sistèmiques observades.

Paraules-clau: Formació, professionals, metodologia, rols familiars, reproducció assistida, paper del pare

Introducció

L'entrada al nou segle ve acompanyada per un dràstic canvi de valors. La globalització del món introdueix un moment de canvi històric que genera confusió, desconcert i sobretot una gran incertesa pel que fa al futur; factors que faciliten l'emergència d'ansietats catastròfiques. Aquests canvis posen a prova més que mai la possibilitat del psiquisme humà per pensar i per tolerar la frustració. Bion afirma que la funció pensant o psicoanalítica de la ment no emergeix sense tolerància a la frustració i descriu que es necessita la relació entre dues ments, una relació de contingut i continent, entre la ment immadura del nadó i la ment de l'adult que en té cura. Romano (2002) parla de la "impensabilitat/pensabilitat". Aquesta l'entén com una funció creativa, que implica la transformació de les dades sensorials, que és molt diferent del copiar o reproduir allò que es percep. També afirma, de manera complementària amb Bion, que el fet de pensar va sempre acompanyat del sofriment derivat de l'experiència de falta o de la pèrdua de l'homeòstasi psíquica. Per tant, el canvi d'època és també un moment històric carregat d'oportunitats de creixement. Un clar exemple el podem veure en el camp de la procreació, que ha passat de veure's sotmès a les rigoroses lleis de la naturalesa, a l'esperança que s'ofereix per als problemes d'infertilitat de les parelles.

L'aplicació de les TRA ha fet emergir també noves inquietuds pels camins desconeguts que s'obren amb les noves vies d'accés a la parentalitat. L'oferta científicotècnica afavoreix que els valors imperants de la cultura proclamin la falsa creença que és possible desafiar els límits que històricament han definit la condició humana, i desfer-nos de tot el dolor de la frustració que imposa la realitat. Aquests aspectes quedaran il·lustrats en el casos que mostrarem més endavant. Si l'imaginari social proposa ideals que prometen desterrar el treball psíquic necessari per a transformar el dolor i el malestar, com a psicoanalistes sabem que els éssers humans necessitem desenvolupar una ment pensant, que permeti reconèixer i suportar el dolor dels límits de la pròpia condició humana.

La Jornada Formativa

Per reflexionar sobre l'impacte emocional i social de les TRA i les

transformacions en la família, l'equip de formadors va proposar una metodologia de treball d'aprenentatge des de l'experiència. La Jornada és concebuda com un continent fecund per al treball d'aprendre de l'experiència amb els participants a la manera com, en el millor dels casos, els pares tracten de preparar-se per donar vida al nou fill i ser un continent fecund per al creixement dels seus membres. Els professionals de la salut organitzen una consulta que pugui ser, per als aspirants a pares, un continent que els permeti pensar en la millor decisió que els cal prendre. Els formadors/organitzadors creien que la metodologia que havien dissenyat era la més adequada per aconseguir un espai de treball on els professionals participants es poguessin beneficiar de l'experiència. En síntesi, el matí començava amb una Taula rodona d'experts - els temes eren les famílies com a sistema educatiu, les TRA i les repercussions sobre el funcionament familiar i els nous papers del pare en la família. A continuació es treballava en grups petits sobre casos clínics, amb una parella de professionals amb els rols diferenciats de consultor, que conduïa el grup, i de facilitador, que aportava el cas. Al final del matí hi havia un espai de Plenari, constituït per tots els participants amb el staff dels grups petits. El Plenari estava presidit pels responsables organitzadors de la Jornada i els experts participants de la Taula rodona.

El treball experiencial

La formació experiencial l'entendem com una manera d'aprendre des de l'experiència, en què la persona participant n'és part activa i la viu interiorment i exteriorment.

Diem 'des de l'experiència', no 'per l'experiència', ja que l'entendem com una situació en posició d'aprenentatge que comporta una actitud activa i una disposició per a l'evolució i el camí a recórrer.

La formació clàssica, que pressuposa que es pot ensenyar, situa el receptor de l'ensenyament en una posició de dependència passiva amb l'expectativa respecte a l'ensenyant, de "tu em transvasaràs el teu saber", el que vol dir que es creu poder rebre coneixements que es viuen com a saturats, sense fissures ni interrogants. En col·lusió amb aquest pressupòsit, l'ensenyant pot acceptar ser investit d'omnipotència. És l'ensenyament tipus catecisme.

Al contrari, l'aprenentatge experiencial es basa en una interrelació activa amb l'objecte d'estudi, de manera que les trobades amb aquest objecte poden arribar a ser veritables experiències emocionals que creen incertesa, tras-toquen coneixements, posicions, rols i relacions. Des d'aquesta posició es poden promoure noves maneres d'observar i passar de la memòria-record al sentit, de la convicció científicomítica a la creació d'una conjectura imaginativa. Per tant, el trasbals experimentat amb la passió ètica permet assumir les possibles noves responsabilitats, comprendre i comunicar-se amb

un mateix i amb l'exterior, des de la transformació soferta.

La idea d'escriure aquest article - l'estàrter que el va iniciar - va ser el sentiment comú dels formadors-organitzadors, d'una important sensació de frustració per la fredor i la distància viscuda en el darrer esdeveniment de la Jornada: el Plenari final. Aquest espai havia estat concebut per discutir, aportar, avaluar les eventualitats viscudes i aproximar-les intel·lectualment i emocional als membres per part del staff i viceversa. Però en lloc de les interaccions previstes, es va produir espontàniament en el Plenari una distribució significativa dels membres participants en l'espai físic, que va donar lloc a una escenificació de gran potència comunicativa. Des del punt de vista on es trobava el staff, s'obria un con de cadires buides que, tal i com ho entenem, assenyalaven la distància emocional, la fredor i la sensació d'una línia divisòria infranquejable entre els participants i nosaltres. El grup havia portat el buit al centre de l'espai acompanyat de fortes ansietats catastròfiques, en el sentit que eren moments en què els membres del grup no podien pensar. El staff havia quedat atrapat per l'impacte d'aquest fet. Les intervencions dels participants, després d'un llarg silenci d'expectació desencisada, eren convencionals i expressaven inconscientment la superficialitat i la incertesa que vivien, alhora que es mostraven dividits entre implicar-se, fent intervencions interessades en la recerca de coneixement, o fer el "paperot" fent intervencions políticament correctes. A més, s'anava produint un degotall de sortides abandonant la sala sense dir res.

En l'experiència del Plenari, el staff organitzador ens vam trobar en la situació paradoxal de voler combatre la fredor que els participants comunicaven, atrapats per sentiments de depressió-inhibició-confusió que, a la vegada, els paralyzaven sense poder fer aportacions que vitalitzessin la tasca de reflexió que es buscava realitzar. Només a posteriori vam poder entendre la defensa glacial que ens havia paralyzat, davant l'impacte emocional del buit que es manifestava davant nostre. No obstant, en el decurs de la Jornada els participants ens havien fet arribar la vivència d'aspectes fertilitzadors viscuts, tot i que els formadors teníem dubtes sobre la fertilitat/infertilitat de la metodologia que havíem proposat aplicada en aquest context.

Els formadors-organitzadors en el punt de mira

Amb aquest sentiment de punt de partida, la reconstrucció - deconstrucció - reconstrucció de la Jornada s'imposa com a material i mètode per a aquesta comunicació, des de la perspectiva psicoanalítica i sistèmica. Les reunions que els formadors hem fet, a posteriori, han aportat dades, records, imatges, més o menys elaborades, com a material de base per anar-los donant sentit. En una primera part considerarem els fets des de la mateixa idea i organització de la Jornada. En una segona part, reflexionarem sobre un parell dels casos que es van treballar en els petits grups.

Ens preguntem ara si no eren massa temes, excessius en la seva complexitat; si les motivacions poc realistes dels organitzadors obeïen a d'altres objectius implícits i espuris, que no tenien a veure amb la tasca principal de la Jornada. ¿És que els organitzadors actuàvem amb omnipotència, desestimant els aspectes de dificultat dels temes que es tractaven? ¿És que preteníem aconseguir un èxit per reassegurar-nos i garantir la continuïtat dels encàrrecs d'organitzar Jornades per part de l'entitat que ens havia contractat? La Jornada acabava amb una comunicació verbal dels participants afirmant que els havíem deixat sols. Els participants que es quedaven al Plenari transmetien un sentiment de rebuig, mentre que els que marxaven expressaven l'abandonament. ¿És que al final de la Jornada, el silenci inicial dels membres del staff en el Plenari era l'expressió d'un abandó parental? ¿El grup escenificava aquest abandó amb el cràter obert enmig de la sala? ¿És que aquest buit correspon al buit en què el jo no pot tolerar la pèrdua de l'objecte? (Resnik, 1991: "espai mental"). Es pot parlar com ho fem en termes grupals? El cas és que el grup es va transformar en un grup de supòsit bàsic que no podia pensar. I de la interacció entre el staff-continent i els participants-contingut havia emergit un forat, un buit, un cràter, és a dir, una comunicació grupal plena de sentit ocult, impensable i per tant catastròfica.

Indicis no tinguts en compte

Tot i que el nombre de matriculats era menor al d'altres Jornades i que tampoc no hi havia subvencions per realitzar-la, els formadors teníem un desig de dur la jornada a terme, "de totes, totes", "passés el que passés". Ara ens preguntem: ¿És que arribar a la realització de la Jornada era viscut pels organitzadors com un objectiu irrenunciable, com un èxit negador de la gran crisi social i econòmica que ja galopava? Fent un paral·lelisme amb el tema de la Jornada, resulta pertinent la suposició que es pot desitjar tenir un fill per tapar un buit en la pròpia persona, en la parella, en la família que busca desesperadament un embaràs per negar altres insatisfaccions i reassegurar narcisistament qui el busca. ¿Es pot utilitzar el desig de tenir el fill per legitimar la parella, quan aquesta no sent que la societat l'accepta? ¿Pot servir reclamar un fill "de totes, totes" per legitimar interessos no-amorosos, és a dir, espuris?

El disseny, l'autoria del projecte (simbòlicament viscut com tenir un fill), s'acompanya en els organitzadors de sentiments que són determinants en les actituds que es desenvolupen durant la Jornada. El desig, o la seva falta, és també determinant de l'evolució dels processos relacionals, de fecundació i sosteniment, com passa en el desenvolupament familiar. Pensem que la mateixa manera, la vivència de suport o de la consciència de la seva falta, per part de les Institucions que promouen la Jornada, és important perquè els organitzadors puguin tenir una adequada actitud contenidora de les ansietats.

Portar endavant els projectes sense tenir prou cura dels indicis que es van presentant durant la preparació d'una Jornada, porta a alteracions i disfuncions que si s'haguessin pogut pensar, s'haguessin pogut adequar en major grau d'acord amb la realitat i les necessitats legítimes de realització professional.

Quan la creença mítica d'una metodologia infal·libre ens conté

Ens preguntem si vàrem ser portats per una assumpció mítica/màgica, en lloc d'aplicar-nos a reconèixer i tractar els senyals de sofriment que s'anaven detectant abans de l'inici. Per exemple, el fet que l'únic home en el rol de facilitador no pogués acudir a la Jornada, degut a una operació urgent que va haver de necessitar la seva filla la nit anterior, va afectar intensament el staff: s'escenificava així, per al staff, el dramatisme del canvi del rol del pare en la societat actual?

L'esforç per portar a terme el disseny efectuat i pensar que per ell mateix, com les TRA, ja donaria com a fruit el resultat desitjat, responia a una expectativa inconscient destinada al fracàs. El treball de preparació de la Jornada havia estat dificultós, sense poder prendre consciència de la significació d'aquestes dificultats. Tampoc en l'espai inicial de la Taula rodona no va ser possible organitzar les intervencions, ja que ningú semblava tenir cura del temps. Es volien aconseguir uns espais de treball per a tots els ponents, però, incomprendiblement, no es van posar els límits necessaris al temps d'intervenció. El staff es va mostrar incapaç de prendre la seva autoritat per delimitar el temps. Com a conseqüència d'això, va quedar anul·lat l'espai implícit per a la intervenció del assistents. ¿Estàvem dins d'un funcionament fractal inconscient, que desafiava els límits per evitar enfrontar-nos a les decepcions que la realitat ens imposa? ¿Ens rebel·làvem inconscientment, dintre del mite de l'horda primitiva contra la funció limitant de l'autoritat paterna?

Els organitzadors participàvem d'una creença del fet que es posseïa un mètode infal·libre per a l'assoliment dels objectius de la Jornada, similar a l'expectativa de satisfacció segura dels qui recorren a l'ús de les TRA.

Com si no s'hagués de veure què passa en cada cas, com si allò que havia anat bé altres vegades, en altres jornades, hagués de funcionar automàticament sempre. Com si es tractés d'una metodologia d'una validesa provada i universal. Tampoc no sempre aconseguir un embaràs "de totes, totes" ,"passi el que passi" és el millor per a la dona, ni per a la parella, sobretot quan s'actua omnipotentment, i tancar el dolor i la possibilitat d'elaborar el dol per la pròpia esterilitat o la de la parella.

Simètricament, els professionals participants demanaven un resultat

messiànic que els portés a superar l'ansietat catastròfica davant del desconegut i evitar enfrontar-se a un aprenentatge lligat al reconeixement de l'ansietat que les temàtiques desvetllaven. La tasca del staff havia de consistir a oferir elements per mostrar com les catàstrofes poden ser compreses, per poder efectuar canvis i actuacions adequades sense catàstrofe en els moments de crisi. Però, no eren aquests objectius massa ambiciosos per dedicar-hi únicament mig dia?

La pregunta té almenys dues cares. La cara de la justificació i la creu de la impotència. El staff es debatia entre l'impossible aplicació rigorosa de la metodologia i la funció creativa i de compromís cap als assistents. Quan en la preparació de la Jornada el mateix staff se sentia poc motivat, què va impedir aquesta escolta i tractament atent de les pròpies ambivalències? ¿És que el staff estava dolgut per la limitació econòmica i les dificultats viscudes prèvies a l'organització mateixa de la Jornada? ¿És que el staff volia també "complir de totes totes amb l'anunci realitzat" i portar-la endavant? Ho van viure així els participants? Ho vivia el staff respecte a la institució organitzadora?

La no-percepció de les emocions que emergien en el staff durant la preparació de la Jornada té una vessant relativament catastròfica ja que la Jornada es va "salvar". Però en lloc de trobar-se amb una criatura sana com el staff volia, el que donàvem a llum era una criatura prematura, raquítica, desvitalitzada, a punt de ser engolida pel forat negre del "com si" i de la fredor comunicativa. L'altra vessant és la creativa. Malgrat totes les dificultats, la Jornada es feia en el context també d'una dimensió d'utilitat. A més, la insatisfacció ens ha portat a deconstruir la Jornada per fer un procés de reflexió sobre l'experiència viscuda, per tal d'aprendre per al futur de noves intervencions.

El treball dels petits grups

Després de la primera part es van treballar diferents casos en grups petits. L'objectiu era facilitar la reflexió i la comprensió de la temàtica a través d'experiències concretes.

La metodologia, ja experimentada en altres jornades, va ser l'Anàlisi de Rol en un Cas, consistent a treballar el cas analitzant els rols i les seves interaccions, i mirar de comprendre'n la complexitat. Per aconseguir-ho es va emprar el treball d'imatges o metàfores, tal i com se suggereix en el mètode de Jean Reed "*Organization in the mind*", del Grubb Institut londinenc. A la vegada que se situen els personatges, té lloc la construcció de les hipòtesis que sustenten la significació de les imatges que emergeixen en el grup. En cada grup hi va haver un consultor per ajudar al desenvolupament de la tasca.

A continuació es comenten dos casos.

Cas de la mare adolescent a la unitat de neonats

En Joel és un nen prematur ingressat a neonats amb complicacions mèdiques importants. La mare, Jeni, té 18 anys i el seu company, Carles, 24 anys.

La metgessa de neonats ens deriva el cas. Primer, la treballadora social s'entrevista amb la mare, perquè el pare no hi és ja que la Jeni l'ha fet fora, s'han barallat.

La mare en un primer moment està molt a la defensiva: pregunta per què ha de parlar amb treball social, ella és major d'edat i pot decidir què fer amb el seu fill.

Parlem amb ella de les dificultats de cuidar un nen prematur i la possibilitat de rebre ajuda externa. A partir d'aquí el discurs de la Jeni canvia i explica la seva relació distorsionadora amb en Carles: les sortides amb els amics, la imatge d'una relació perfecta, el poc temps que feia que estaven junts i es va quedar embarassada...

Dies després podem parlar amb en Carles, que està molt espantat: no sap si vol la responsabilitat. La Jeni està present, no vol que parli amb nosaltres ell sol. Han tornat a fer les paus, però expressen que els és complicat mantenir una estabilitat emocional perquè no tenen gaires punts en comú.

Parlem de com mantindran la criatura, ella segueix parlant com si estigués jugant a nines... Ell comenta que treballa i que els pares li fan costat, sobretot la seva mare. Ella surt a la defensiva i comença a dir que la sogra s'interposa entre ells dos. Hi ha moments de tensió, deixo que parlin ells, i ell cedeix a la manipulació verbal que li fa ella.

Els suggereixo que durant l'ingrés del nen ens seguim veient per anar organitzant l'anada a casa. Accepten sense problemes.

Durant l'ingrés d'en Joel, els pares s'han de tornar a citar en diverses ocasions perquè en Carles està atabalat, desapareix uns dies; la Jeni està cansada i no arriba a l'hora pactada... les auxiliars del box de neonats s'enfronten a la mare perquè no està atenent el nen quan ve, i parla amb les altres mares de la ineficàcia del sistema sanitari, que no pot assumir la cura dels nens sense la presència de les mares i pares; crea mala maror entre els professionals i la resta de mares.

Hi ha una reunió amb l'equip mèdic per començar a planificar l'alta, però la situació es desborda. L'àvia materna i la Jeni tenen una discussió amb l'àvia paterna, i la metgessa responsable els convoca a una entrevista on també hi sigui present la treballadora social per tal d'aclarir on anirà el nen a l'hora de l'alta.

L'àvia materna i la Jeni tornen a l'hospital a la tarda i demanen l'alta voluntària a la metgessa de guàrdia, cosa que ella considera que seria millor que decidís una persona de l'equip més coneixedora del cas.

Comentari

Es presenta el cas per mostrar, a partir d'una realitat molt dramàtica, la complexitat del nus que configura la problemàtica de les ansietats lligades a la maternitat, a la paternitat i a la família.

Joel ingressat en el box dels neonats sense la mirada simultània dels pares que el designin, és la imatge del desemparament. Els aspectes prematurs, també desemparats o encara no desenvolupats dels seus joves pares, es veuen reflectits en les dificultats que presenten per contenir les ansietats inherents a la parentalitat i la construcció de la família.

Aquesta situació, sintèticament descrita, ens permet destacar la prematuritat com un primer element a tenir present. En primer lloc, subratllem la prematuritat del nen, la prematuritat de la mare i, fins i tot, la del pare, com un estat que reclama amb urgència una ment madura, que pugui guiar el recorregut del procés necessari per a crear un entorn familiar que tingui cura del nen. És a dir, un contenidor que permeti fer front a les ansietats que es generen en cadascun dels membres de la família, i de la criatura, en aquest cas doblement malalta, per la seva prematuritat i per les seves complicacions familiars.

El segon element a tenir en compte és que, a causa d'una baralla, la mare de la criatura fa fora de l'entrevista el pare. Entenem que aquesta situació és l'expressió de la dificultat de reconèixer de qui és la criatura, i, per tant, reflecteix el sentiment de possessió que desvetllen els naixements. En la mesura que la mare, fent servir el seu criteri, afirma que la criatura és seva i que el pare és un element totalment prescindible, de manera velada ens recorda aquell exercici del vell patriarcat on tots els nadons eren propietat del patriarca, que podia disposar absolutament de la seva vida, de la seva mort o fins i tot els la podia donar.

Seguint l'entrevista observem que la primera expressió de la mare davant de la treballadora social confirma aquesta manifestació: "jo sóc major d'edat i puc decidir què fer amb el meu fill". Però l'existència d'una Direcció General (DGAI), que vetlla pels petits, recorda que no tots els pares tenen aquesta capacitat i no tots poden desenvolupar la seva funció. Jeni veu aquesta entitat com una amenaça competitiva, i de manera defensiva es desfà de la seva prematuritat amb el DNI a la mà, decretant que ella es major d'edat i no necessita que ningú li digui què ha de fer amb el seu fill.

Quan es parla d'ajuts a la noia, ella reconeix que li fan falta, però la seva

actitud competitiva i competidora amb el pare de la criatura no li permet reconèixer la capacitat del pare, si la tingués, ni reconèixer quina és la seva funció i ajudar-lo a desenvolupar-la. La treballadora social troba que el pare, en Carles, està espantat i no sap si vol la responsabilitat. Tot i així sembla, però, més a prop de reconèixer que depenen de l'ajuda dels altres (avis paterns) per afrontar la paternitat. Està més a prop de sentir la responsabilitat de les conseqüències dels seus actes, i tal vegada l'espant que això li causa li fa posar distància, fins i tot física, abdicant de la possibilitat, si li donessin espai, d'exercir la funció paterna en aquesta situació tan hostil. Carles no acaba de saber si vol viure una situació on és desproveït i rebutjat una vegada i una altra, quan la mare, per cultura, tradició o fins i tot protecció legal, es pot sentir la propietària de la criatura, mostrant que és ella qui domina la situació.

La possibilitat de considerar la qüestió de la responsabilitat en aquest cas és molt complexa. Es fa difícil poder dir si és possible exercir una actitud responsable en una situació, com sembla que és el cas, de competitivitat tan important entre la parella.

Des d'aquesta perspectiva podem observar el sentit que pot donar tenir un fill. Per una banda hi ha la possibilitat d'atrapar un home, i també que un home vol atrapar una dona al mateix temps, però es veu la queixa de la prematuritat de l'embaràs. La Jeni i en Carles queden lligats per sempre més a partir del retret que es poden fer mútuament per haver engendrat en Joel. De fet, en aquest cas, Joel més aviat sembla utilitzat per reassegurar la fertilitat de tots dos pares, especialment de la mare, donat que els valors tradicionals de la dona demanen verificar la capacitat de tenir fills per no esdevenir aquesta dona xorca i infructuosa que tem ésser.

La imatge de la jove mare realitzant una contínua devaluació del pare, a qui converteix en un instrument que només ha contribuït a engendrar el fill, per tal de poder sentir-se superior per haver parit la criatura, mostra clarament com es configura el triangle edípic des del començament.

La Jeni i en Carles tenen, en les respectives mares, representants dels seus aspectes més primitius de caràcter possessiu, que pretenen obtenir el fill com un triomf maníac sobre l'altre (enveja), més que com un objecte valuós per cuidar i fer créixer.

La prematuritat de la concepció i del part expressa la necessitat d'ajuda dels pares, i el rebuig vers la mare d'en Carles posa de manifest el sentiment de possessió de la jove mare, que desterra el seu company a una condició d'objecte, així com els seus problemes amb la pròpia mare, que evacua cap a la sogra, via identificació projectiva.

Tota l'ambivalència enfront de la situació no queda restringida només a un embaràs no desitjat, sinó a tota la complexitat de les dinàmiques familiars

de cada un dels adults prematurs. L'ambivalència de cada membre que forma part d'aquest escenari, expressa la seva incapacitat per poder afrontar l'experiència de tenir un fill, a més a més malalt. La mare parla de les seves dificultats per assumir les funcions maternes a través de les queixes al servei mèdic, esperant que sigui aquest qui es faci càrrec de tota l'assistència a la criatura. En la mateixa línia, incapacita l'equip mèdic per portar a terme les funcions de pare, que serien pròpiament les de contenir, posar ordre, mostrar la ruta a seguir.

En el moment que es discuteix el destí físic, el niu on ha d'anar la criatura, apareix la "gàbia mare" exercitant el seu dret de propietaris privats de la criatura, i és, justament en aquest punt, quan la mateixa metgessa expressa la necessitat de posar en acció la funció paterna dient que "és una cosa que he de consultar". La complexitat turbulenta que desencadena la presa de decisió queda més marcada pel sentiment o intuïció inconscient, és a dir, impensable, que voleia en l'ambient en el sentit que la Jeni, la mare, ha de fer una cessió del seu fill a la seva pròpia mare, com una manera de calmar el superjò primitiu que encara no li deixaria tenir els seus propis fills.

Les consideracions clíniques fetes al cas volen mostrar com la necessària relació de cooperació entre els pares és substituïda per la rivalitat i per la instrumentalització recíproca, i desencadena la impossibilitat d'ells dos de re-trobar-se en el box-bressol del seu fill, com caldria.

Cas de la Bea i en Xavi

Parella jove de 35 anys. Fa 10 anys que estan junts. Ell és arquitecte i ella és professora de dibuix tècnic en un institut de secundària. Laboralment estan en una posició estable.

Fa dos anys que estan intentant tenir un fill. Decideixen fer una revisió i es troba una causa d'esterilitat.

Aquest fet els fa estar malament, fins al punt que és un tema que no transcendeix a la família. Consideren que no ho han de compartir. A més, les respectives famílies no ho entendrien, són molt conservadores i tradicionals. Suposa una pressió emocional per a l'entorn familiar. Es queda com un tema íntim de parella.

L'adopció és cosa que no entra en els seus esquemes de família. Per a la parella el vincle de consanguinitat és el més important. La Bea ho té molt clar, en Xavi és més permissiu en aquest tema, però també hi està d'acord.

Se'ls deriva a un centre d'atenció especialitzada on els donen informació i orientació mèdica i tècnica. Els posen al corrent dels procediments, tractaments, riscos, possibles complicacions, per a les quals s'hauran de

preparar i afrontar. No costa gaire prendre la decisió. Volen provar-ho. Fa massa temps que estant esperant aquest moment i el volen assegurar.

Comencen el procés i sembla que tot va anant bé. Al primer intent no hi ha bons resultats. Cal una segona FIV per aconseguir l'embaràs. És una experiència nova i molt desitjada. La parella s'il·lusiona molt i ja comença a fer elucubracions de si és nena o nen, quin nom li posaran... fins i tot ja tenen el biberó i el xumet, tot i que se'ls avisa que siguin prudents i esperin fins a les 13 setmanes. A les 12 setmanes anticipen l'ecografia. Alguna cosa no acaba d'anar bé. La Bea ha tingut pèrdues i necessita una baixa per repòs. L'embrió no evoluciona favorablement i es produeix un avortament.

En Xavi i la Bea s'han quedat molt ensopits. El món els cau a sobre. Seguir el tractament era dur ja que trencava amb tota la seva dinàmica habitual de convivència, relacions sexuals, activitat laboral, relacions socials, familiars... Aquest procés els estava aïllant de la resta del món. Però malgrat tot quedava una tercera oportunitat que no deixarien passar, tot i que després d'un avortament era convenient fer un període de descans del tractament perquè tota la fisiologia de la Bea tornés al punt inicial. Això volia dir esperar, i el temps passava, ja tenia 37 anys, cosa que l'obsessionava.

En Xavi és un noi pacient i tranquil, perfil que compensava el nerviosisme i la visceralitat de la Bea, que sovint li provocava explosions emocionals amb poca contenció. "Són les hormones, que estan esbojarrades", comenten.

En la preparació del tercer intent es planteja la possibilitat de congelar ovòcits i la possibilitat de recórrer al banc de donants. És un tema que els sorprèn molt. Per una part, el tema dels avanços tecnològics i científics que els dona tot un ventall de possibilitats i que els ajuda a fer possible el seu gran desig. Per l'altra, el fet de plantejar-se com afectaria en la seva relació de parella el fet d'acudir a un banc de semen o d'ovòcits. Aquestes qüestions els generen moltes ambigüitats i incerteses. Ho tenen present però volen intentar la tercera FIV, a veure què passa i, si cal, després ja s'ho replantejaran.

Es torna a començar el tractament, i en Xavi comenta... "Anem a per totes... Després de tot el programa, jo ja no sé el que és fer l'amor". La Bea diu: "...si ens arriben el nen o els nens que esperem, quedaran compensades totes les males estones; tot i que cada cop desitjo més ser mare... alhora em fa més por".

Es duu a terme la tercera FIV, i sembla que tot va evolucionant correctament. Els primers mesos van estar molt pendents de l'embaràs. Aquest cop el fet de saber si era nen o nena no els importava gaire. Hi havia una altra qüestió que els preocupava. Es van fecundar tres ovòcits i han evolucionat tres embrions. Per aquest motiu l'avanç tecnològic planteja un

altre repte. Per assegurar la viabilitat de l'embaràs es proposa la FETOREDUCCIO d'un o dos fetus. Suposa una intervenció quirúrgica, amb un baix nivell traumàtic tant per a la mare com per als embrions que quedin. Només volien que el procés seguís endavant.

En Xavi i la Bea són bastant conservadors en aquest sentit, però fer-se càrrec de tres criatures en un futur immediat se'ls fa molt costa amunt. Els ve una mica gran. De moment l'embaràs segueix el seu curs amb normalitat. La decisió no es pot esperar massa.

Comentari

El cas descriu el naixement del fill per la via psíquica de la partenogènesi i fa referència, sobretot, a la dificultat de reconèixer la funció paterna. Aquest segon cas s'articula amb els efectes emocionals de les tècniques de la reproducció assistida que, aquí en particular, oculten el problema de l'esterilitat, en la mesura que en cap moment es fa explícit qui és l'estèril, qui és el portador de les dificultats, si ho és un o ho són tots dos.

El cas permet observar com la parella projecta el dolor emocional i el sentiment d'alteració del sentit de la vida promogut per la infertilitat, en la metodologia i en la tècnica emprada per aconseguir el que la *naturalesa* no els ha permès.

Destacarem la referència que es fa a la família, en aquesta ocasió viscuda com un contenidor que no acull la vulnerabilitat de la parella estèril i el temor de ser rebutjats si manifesten les seves limitacions.

Es pot veure que el vincle Xavi-Bea, Bea-Xavi els dona estabilitat durant molts anys. Tots dos viuen en un vincle força compactat, sense sobresalts, fins que el desig de fecunditat posa aquest vincle contra les cordes. El fet de reconèixer que ells dos sols, a partir de la unió de cossos que representa la relació sexual, no són prou per poder fecundar i que els cal ajuda, encara que inicialment només sigui tecnològica, els fa sentir fora del niu ja que a les respectives famílies els resulta impensable.

El sentiment de no poder acceptar la introducció d'un element extern, les TRA, queda reflectit en la manera com la parella viu el fet de recórrer a un banc de donació. Es pot dir que estan disposats a tot per tal de no reconèixer la infertilitat, i més encara, que no es faci públic que tenen aquesta dificultat. Es tracta d'un Èdip impossible: el tercer, l'estrany, ha de ser eliminat i mort, perquè, en cas contrari, ells seran expulsats per sempre de la vida compactada-paradisíaca. De manera brutal, l'avortament posa de manifest, tant internament com externament, la realitat en què es troben. Potser per primera vegada, a través de cercar la fecunditat, afronten la vida presentada en la dramàtica de la seva dualitat: la infertilitat i la fecunditat, la mort i la

inseparabilitat de la vida, la creació de vida amb l'amenaça de mort simultàniament.

La dificultat d'elaboració que això comporta és molt gran i fàcilment pot danyar la relació i les possibilitats de desenvolupament del vincle. En un moment donat en Xavi recorda que “ja no sé què és fer l'amor”.

La reacció a la depressió per la pròpia esterilitat, i la dificultat de la seva elaboració, es pot observar en la forma maníaca de fer front al primer embaràs, que s'acaba perdent. El sentiment de com és el contenidor familiar en la ment dels propis cònjuges que volen tenir un fill, falla. La parella veu la seva parella de pares com representants de l'exigència de portar a terme el manament de la reproducció, i no poder-ho fer esdevé una experiència desorganitzadora, destructiva, potser fins i tot mortífera.

La parella parental de cadascun dels cònjuges és viscuda com un contenidor intolerant davant de la limitació i de la imperfecció que representaria aquesta situació d'esterilitat. En Xavi i la Bea no poden ni pensar la possibilitat de no tenir fills. De moment, no poden mentalitzar el que es troba en el registre de l'impensable, és a dir, l'existència d'una mancança o d'una limitació que amenaçaria la continuïtat familiar i per extensió la continuïtat de l'estirp, l'espècie.

La parella projecta en el sistema de salut l'exigència de portar a terme aquesta ordre imperativa de reproducció, com una manera de no connectar i no acceptar les pròpies limitacions, així com la frustració dels propis pares.

La qualitat i la intensitat del sofriment que acompanya la infertilitat permet comprendre el mecanisme defensiu de la parella, d'escindir el dolor mental i de negar els continguts psíquics de les pèrdues viscudes. També es veu la necessitat que un equip assistencial doni contenció en aquest dolor mental, per tal d'ajudar que la sortida d'aquest final, encara no decidit, resulti els més constructiva possible per al futur de la parella.

Elements reflexius per concloure l'article

El sentit ètic de responsabilitat ens ha portat a treballar intensament, fins a descobrir que és la sensibilitat amorosa per a la tasca interpersonal, la que porta a realitzar les adaptacions metodològiques necessàries i adequades a cada tasca, per tal que l'experiència fecundadora pugui tenir lloc.

No n'hi ha prou amb el desig de fer una Jornada, com tampoc no n'hi ha prou amb el desig de voler tenir un fill. Però, com ho podem fer per saber si el desig d'un embaràs o el desig de realització d'una Jornada té més elements constructius que destructius? Com es pot trobar la distància òptima i dinàmica perquè la relació no sigui la d'un “polvo” rabiós i ja t'apanyaràs? O un servei

tecnològicament impecable, que deixa els futurs pares sense eines per viure les emocions que suposa la fecundació? O d'una Jornada realitzada amb una metodologia que es creu infal·lible i deixa els participants a la intempèrie, sense l'acompanyament suficient per intuir i poder donar sentit a les experiències viscudes?

En resum, la metodologia utilitzada en el Plenari va permetre que el staff que el presidia fos el dipositari de la comunicació de l'impensable dels participants. De manera semblant als Seminaris de *Group Relations*, en el Plenari no hi havia punts programats per tractar ni cap moderador designat que exercís com a tal. Això va permetre expressar les ansietats catastròfiques davant del canvi. Possiblement, en una sessió dirigida tots aquests aspectes haurien passat desapercebuts i desatesos.

Els formadors vàrem necessitar un temps per permetre trobar un sentit, i per elaborar les ansietats promogudes per l'experiència, fins a l'intent de convertir-les en una comunicació escrita. Els participants també hauran reflexionat sobre l'experiència viscuda i ho hauran fet cadascú a la seva manera.

RESUMEN

Los autores aportan una mirada psicoanalítica sobre una Jornada formativa en la que participaban profesionales de los servicios de salud, educativos y sociales. La finalidad de la Jornada era la de explorar y repensar las transformaciones en los roles familiares. La temática se focalizó en el impacto social y emocional que se deriva del uso de las técnicas de reproducción asistida (TRA), en el rol del padre y en el del hombre en las familias actuales. El propósito de este artículo es el de comunicar a los lectores la complejidad de los acontecimientos que pueden darse durante el desarrollo de proyectos formativos. Los autores consideran la misma Jornada como un objeto mental desde una perspectiva que incluye los aspectos míticos, de sentido, de afecto, de pasión, de ética y de responsabilidad. Se exponen también las correlaciones grupales y sistémicas observadas.

SUMMARY

The authors bring a psychoanalytical perspective to bear on a training day, aimed at professionals from the areas of health, education and social work, and held on the premises of a public institution. The aim of the conference was to explore and re-examine the transformations under way in family roles. One of the issues highlights was the social and emotional impact of the use of Assisted Reproduction Techniques (ART) on the role of the father and of the man in present-day families. The purpose of this article is to convey to readers

the complexity of the events that the development of such training projects can give rise to. The authors consider the conference itself as a mental object in terms of its mythical dimensions, its meaning, the feelings and passions that it arouses, and the questions of ethics and personal responsibility that are associated with it. Then they go on to outline the group and systemic correlations that they were able to observe.

BIBLIOGRAFIA

- BION, W.R. (1961). *Experiencia en grupos*. Barcelona, Paidós Ibérica, 1990
 ----- (1962). *Aprendiendo de la experiencia*. Barcelona, Paidós Ibérica, 2003
 ----- (1963). *Elementos de psicoanálisis*. Buenos Aires, Hormé-Paidós, 1988
 BION TALAMO, P., BORGOGNO, F. & MERCIAI, S.A. (1998). *Bion's legacy to groups*. London, Karnac Books
 HUTTON, J.M., BAZALGETTE, J. & REED, B. (1995). *Organisation-in-the Mind: a tool for leadership and management of institutions*. The Grubb Institute, Clouesley Street, London N1 OHU
 RESNIK, S. *Espacio mental: siete lecciones en la Sorbona*. Julián Yébenes, S.A., 1991
 ROMANO, R. (2002). "Perché l'impensabilità?" *Rivista Pubblicazione*, Anno I, n. 1, gennaio-giugno 2002

BIBLIOGRAFIA complementària

- ALBAIGÈS, L., CASTELL, E., CLOSAS, D., DUNYÓ, F. & FERNÁNDEZ, E. (2007). "Aprender a mirar de nuevo para poder transformar: observación directa". *Aten. Primaria*, 39 (8), pp. 437-42
 ANZIEU, D. (1996) *Créer, détruire*. Paris, Dunod
 ARMSTRONG, D. *Group Relations: an introduction. Making absences present: the contribution of W. R. Bion to understanding unconscious social phenomena*. <http://human-nature.com/group/chap3.html>
 BAUMAN, Z. (2007) *Temps líquids, viure en una època d'incertesa*. Barcelona, Viena Ed.
 BOARD, R. de (1980). *El Psicoanálisis de las organizaciones*. Capítol 5 "Los grupos y los supuestos básicos: La influencia de W. Bion". Paidós
 CASTELL, E., DUNYÓ, F., CORTADA, L. & FERRER, P. (2010). "Trellall en xarxa: Aportacions a propòsit d'una Jornada". *Papers d'Acció Social*, 15. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Generalitat de Catalunya
 ESTEVE, J.O. (1995). Família Monoparental. In *Nous models de Família en l'entorn urbà*. Departament de Benestar Social
 McDOUGALL, J. (1982). *Teatros de la mente: ilusión y verdad en el escenario psicoanalítico*. Madrid, Tecnipublicaciones, 1987
 ----- (1989) *Teatros del cuerpo*. Madrid, Julián Yébenes, S.A., 1991
 OGDEN, T.H. (1986). *La matriz de la mente: las relaciones de objeto y el diálogo psicoanalítico*. Madrid, Tecnopublicaciones, 1989

- SOR, D., & SENET DE GAZZANO, M.R. (1988). *Cambio catastrófico: psicoanálisis del darse cuenta*. Buenos Aires, Ed. Kargieman
- TABAK de BIANCHEDI, E. et al. (1999). *Bion conocido/desconocido*. Buenos Aires, Lugar Editorial
- THOMAS, J. (1998). *La consultoria en els processos psicosocials de les organitzacions*. “L’experiència d’ansietat en el grup i les aportacions de Bion”, “Funcionaments psicosocials de defensa en les organitzacions”, Cap. VII. Barcelona, EUB